

TADEUSZ KANTOR

GOSPODARKA KLASZTORU DOMINIKANÓW KRAKOWSKICH W ŚWIETLE KSIĘGI RACHUNKOWEJ W LATACH 1764-1783

Obecna praca powstała w oparciu o dane zamieszczone w księdze rachunków gospodarczych klasztoru dominikanów krakowskich¹. Księga ta stanowi kontynuację ksiąg rachunkowych prowadzonych wcześniej w klasztorze, z których najstarsza tego typu pochodzi z 1507 r.². Należy podkreślić, że dotyczy ona wyłącznie spraw klasztornych, nie obejmuje natomiast swym zasięgiem Studium Generalnego dominikanów w Krakowie oraz ich Bractwa Różańcowego, ponieważ były one niezależne finansowo i prowadziły własne księgi rachunkowe³.

W badaniach skoncentrowałem się na latach 1764-1783, a wybór tego okresu nie był przypadkowy. Na jego połowę przypadł I rozbiór Polski, granica austriacka podchodziła pod sam Kraków, dzieląc na dwie części obszar, na którym położone były posiadłości klasztoru. Poza tym w r. 1784 władze austriackie skonfiskowały jego dobra ziemskie, a więc w pracy ukazałem ostatnie lata istnienia nienaruszonego potencjału gospodarczego klasztoru⁴. W tym czasie Kraków nękany był wojnami, pożarami i prze-

¹ Liber perceptarum depositariorum conventus Cracoviensis ord. praedm. adm. rudi. ac eximi s. t. m. p. Basili Barski inchoatus anno domini 1763 die mensis jul. oraz drugi tytuł: Liber expensarum depositariorum conventus cracoviensis.

Archiwalia, które wykorzystałem w pracy znajdują się w archiwum klasztoru dominikanów krakowskich — Archivum Fratrum Praedicatorum in Polonia. Znaczna część tych źródeł posiada zastępczą kartę tytułową pochodzącą z okresu porządkowania archiwum. Ponieważ tylko niektóre z nich mają paginację stron, dlatego w przypisach podaję tytuł zastępczy i wyłącznie numer sygnatury archiwalnej — Kr.

² R. Świętochowski OP, *Źródła do dziejów nowożytnych zakonu kaznodziejskiego w Polsce*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 1971 (19) s. 87.

³ Centuria archiconfraternitatis SS. Rosarii, Kr. 173; Liber expensarum de perceptis, Kr. 178.

⁴ Wykazy i opisy posiadłości należących do uposażenia klasztoru Św. Trójcy w Krakowie przed i po konfiskacie ich przez rząd austriacki w 1784 r., Kr. 663. W zbiorze tym znajduje się szereg bardzo cennych informacji, z których korzystałem w pracy, szczególnie dotyczącą one dóbr ziemskich klasztoru.

marszami wojsk. Zmniejszyła się wówczas liczba jego mieszkańców, podupadł przemysł i handel⁵. Równocześnie Kraków był największym centrum zakonnym ówczesnej Polski, zaś w klasztorze dominikańskim przebywało na przełomie lat 1772/73 80 zakonników⁶.

Księga rachunków gospodarczych klasztoru dominikanów krakowskich jest źródłem dotychczas niewykorzystywanym w badaniach historycznych. Jej treść stanowi zapis pieniężnych dochodów i rozchodów klasztoru. Księga składa się z 910 stron, z których 886 stron jest zapisanych, niezapisanych zaś 14. Paginacja księgi, oddzielna dla dochodów i rozchodów, pochodzi z okresu porządkowania archiwum klasztorowego. Ponieważ księga nie jest zniszczona przypuszczam, że do chwili obecnej zachował się komplet zapisanych kart. Charakterystyczny jest sam zapis kart księgi. Na początku każdej strony podawano miesiąc, a w przypadku zmiany roku zapisywano rok, w którym dokonywano danych operacji gospodarczych. Stronę dzielono na sześć części. W pierwszej z nich podawano skrótowo nazwę dochodu lub rozchodu, w drugiej zapisywano datę dzienną. Następnie w trzeciej części opisywano dokładnie rodzaj dochodu lub rozchodu, a w częściach czwartej i piątej umieszczano sumy pieniężne w złotych polskich i groszach polskich. Część szóstą pozostawiano niezapisaną. Na każdej stronie dokonywano podliczenia sum pieniężnych na niej zapisanych. Zapisu księgi dokonywano atramentem, pisząc po polsku i tylko niektóre wyrażenia podawano po łacinie. W okresie od 1764 do 1783 r. księga prowadzona była kolejno przez sześciu zakonników, o czym świadczy sześciokrotna zmiana charakteru pisma w księdze, przypadająca na następujące okresy: 1 01 1764-31 08 1766; 1 09 1766-26 03 1769; 29 03 1769-2 12 1770; 23 12 1770-15 04 1777; 1 05 1777-12 06 1783; 1 07 1783-29 12 1783⁷.

Konstytucje zakonu dominikańskiego nakazują, aby gospodarką i finansami klasztorów zajmowali się prokuratorzy. W celu lepszej ochrony kasy klasztornej ustanowiono jednak urząd syndyka⁸. Nikt oprócz niego

⁵ S. Litak, *Struktura i funkcje parafii w Polsce*, W: *Kościół w Polsce*, t. II, Kraków 1969, s. 291. W. Rusiński, *Rozwój gospodarczy ziem polskich w zarysie*, Warszawa 1973, s. 145.

⁶ J. Kłoczowski, *Zakony męskie w Polsce w XVI-XVIII w.*, w: *Kościół w Polsce*, t. II, Kraków 1969, s. 603. tenże, *Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222-1972. Zarys dziejów*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. I, Warszawa 1975, s. 77.

W. Müller, *Diecezja krakowska w relacjach biskupów z XVII w.*, „Roczniki Humanistyczne” 1965 (13), z. 2, s. 125.

⁷ Tamże, Kr. 274.

⁸ *Constitutiones, declarationes et ordinationes Capitulorum Generalium S. Ordinis Praedic. ab anno MCCXX usque ad MDCL emanantae*, Romae MDLV, s. 341;

nie miał prawa dysponować pieniędzmi klasztornymi, nawet sam przeor czy też prokurator. Tylko syndyk przeznaczał pieniądze na różne cele, odbywało się to jednak zawsze za zgodą kolektywnych władz klasztoru. Ponieważ posiadamy dane dotyczące osób sprawujących urząd syndyka w klasztorze krakowskim możemy ustalić, czy okresy sprawowania przez nich tego urzędu pokrywają się z okresami zmian charakteru pisma w księdze rachunkowej⁹. Porównanie takie nie wykazuje żadnych zależności pomiędzy okresami zmian pisma a okresami sprawowania urzędu syndyka przez zakonników. Na tej podstawie mogę przypuszczać, że w klasztorze krakowskim księga rachunków gospodarczych zapisywana była przez zakonników nie będących syndykami. Syndyk nadzorował i czuwał nad tymi zapisami i był za nie odpowiedzialny przed władzami klasztoru¹⁰. O tym jak wielką troską otaczano w klasztorze gospodarkę i finanse świadczą komisyjne kontrole zapisu księgi¹¹. Komisja taka składała się z zakonników, którym przewodniczył przeor. Kontrolowano najczęściej dwa razy w roku, a wiarygodność danych zapisanych w księdze rachunkowej komisja potwierdzała podpisami wszystkich jej członków.

W pracy, oprócz księgi rachunkowej, wykorzystałem pomocniczo szereg źródeł obrazujących gospodarkę klasztoru dominikanów krakowskich w latach 1764-1783. Dla wyjaśnienia genezy niektórych zagadnień zmuszony byłem sięgać również do źródeł odnoszących się do okresu wcześniejszego lub późniejszego.

Ponieważ w historiografii polskiej brak jest prac poświęconych wyłącznie dochodom i rozchodom instytucji zakonnych, dlatego też przedstawiając wyniki swych badań pragnę podać kilka uwag dotyczących samej analizy księgi rachunków gospodarczych. Wszystkie dane zawarte w księdze rozpisałem tematycznie i usystematyzowałem w tabelach, które obecnie znajdują się w Instytucie Geografii Historycznej Kościoła w Polsce przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Z przyczyn technicznych nie udało się zamieścić ich w tej publikacji.

Summarium ordinationum Capitulum Generalium Ord. Praedicatorum, Cracoviae MDCXXXVIII, s. 378.

⁹ Incipit liber quartus consiliorum patrum in conventu cracoviensi Sanctissimae Trinitatis Ordinis Praedicatorum Anno Domini die 16 Novembris 1772 triennium prioratus peragente adm. rndo ac eximo patre Sacrae Theologiae Magistro Exprovinciali Petre Basilio Barski et aliorum, Kr. 12, s. 15; Liber missarum conventualium quas patres conventus cracoviensis quolibet mense persolvunt inceptus A. Dni. 1759 nemse Januario sub prioratu adm. rndi. ac eximii patris Sacrae Theologiae Mgrj Patris Michaelis Barwiński, Kr. 112, s. 35-139.

¹⁰ Tamże s. 341.

Tamże s. 378.

¹¹ Liber perceptarum..., kontrole odbywały się systematycznie dwa, trzy lub cztery razy w ciągu roku.

Praca składa się z trzech części. W pierwszej omawiam podstawy uposażenia klasztoru dominikanów krakowskich w latach 1764-1783, stwarzając tym samym podstawy do dalszych rozważań. W części drugiej ukazałem dochody klasztoru, w trzeciej — rozchody. Dla porównania wprowadziłem niektóre dane dotyczące gospodarki klasztoru dominikanów lwowskich.

I

W latach 1764-1783 dominikanie krakowscy byli właścicielami 14 folwarków.

Tab. 1. Folwarki darowane klasztorowi¹²

Folwark	Donator	Rok donacji
Górka	Feliks Czerski	1588
Jodłownik	Przeclaw Niewiarowski	1595
Kasina	Jan i Krzysztof Niewiarowscy	1598
Prądnik	Jan Lięża	1418
Rupniów	Jadwiga i Jan Cieniawscy Adam i Krzysztof Paczkowscy	1626/29
Sadowie	Jan Tenczyński	1588
Stryjów	Jan Narębski	1625
Wolica	Sebastian Lubomirski	1610
Wyżyce	Andrzej Żarski	1612

Tab. 2. Folwarki zakupione przez klasztor¹³

Folwark	Rok zakupu	Sprzedawca folwarku	Cena w złp.
Lipie	1616	Mikołaj Mstowski	7 500
Krasne	1624	Sebastian Wilczogórski	18 000
Sadek	1621	Jan i Paweł Łodzińscy	7 000
Przeciszów	1627		100 000
Stróża	1628	Katarzyna i Albrecht Rozenowie	30 000

Z tabel wynika, że zasadniczo proces darowizn przypadł na okres lat 1588-1625, proces zakupów zaś na lata 1616-1628. Widoczna jest zatem

¹² *Consignatio summarum et realitatum conventus Cracoviensis nec non iurium et servitutum d. 24 Januarii 1801, Kr. 512; Wykazy i opisy..., Kr. 663.*

¹³ *Wykazy i opisy..., Kr. 663; Liber perceptarum..., Kr. 274.*

ciągłość w formowaniu się dóbr ziemskich klasztoru, przy czym zakup był kontynuacją darowizn. Nastąpiło to w okresie największego rozwoju zakonu dominikańskiego w Polsce¹⁴. Analizując mapę posiadłości ziemskich klasztoru (patrz mapa) zauważamy, że folwarki: Jodłownik, Kasina, Rupniów i Wolica — leżące w okolicach Limanowej, a pochodzące z darowizn — oddzielone były od siebie dobrami: Lipie, Krasne, Sadek i Stróża. Przypuszczam, że klasztor kierując się chęcią utworzenia pewnej większej całości, zakupił właśnie te dobra i w ten sposób powstał kompleks 8 folwarków klasztornych. Na północ od Krakowa położone były 2 folwarki — Górka i Sadowie, na północ od Bochni 2 następne — Stryjów i Wyżyce. Prądnik położony był w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa, natomiast Przeciszów leżał w pobliżu Wadowic. Po r. 1629 wielkość majątku ziemskiego klasztoru nie powiększyła się, co — być może — spowodowane zostało ustawą sejmową z 1635 r., która zakazywała przekazywać ziemię instytucjom kościelnym¹⁵.

Tab. 3. Grunty orne, łąki, lasy i stawy w dobrach klasztoru dominikanów krakowskich¹⁶

Folwark	Grunty orne w łanach	% ogółu gruntów orných	w sztukach		
			łąki	lasy	stawy
Górka	3,0	5,2	1		1
Jodłownik	4,5	7,9			
Kasina	4,0	7,1			
Krasne	5,5	9,6			
Lipie	2,0	3,5			3
Prądnik	4,0	7,1			
Przeciszów	12,5	21,9			3
Rupniów	3,5	6,2	3		
Sadek		brak danych			
Sadowie	3,5	6,2	1		2
Stróża	5,5	9,6	1	1	4
Stryjów	1,5	2,6			
Wolica	3,0	5,2		1	
Wyżyce	4,5	7,9	1		
Razem	57,0	100,0	7	3	13

¹⁴ J. Kłoczowski, *Polska prowincja dominikańska w XVI wieku 1520-1600*, „Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL” 1971 (19), s. 90-210; tenże, *Rozwój dominikanów w państwie polsko-litewskim w XVII-XVIII w.*, tamże s. 70-76.

¹⁵ Tenże, *Zakony męskie...*, s. 626.

¹⁶ Sporządzając tabelę korzystałem przede wszystkim z: Wykazy i opisy..., Kr. 663. Pomocniczo, w celu zlokalizowania na mapie, korzystałem ze *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów Słowiańskich*, t. I-XIV, Warszawa 1888-1895.

Zatrzymajmy się obecnie nad wielkością gruntów ornych w folwarkach klasztornych.

Brak jest danych dla Sadka, dlatego ustalając ogólną powierzchnię gruntów ornych klasztoru przyjmuję, że wynosiła ona około 60 łąnów. W skład dóbr klasztornych wchodziły również młyny, gorzelnie, browary i karczmy. Ich rozmieszczenie w poszczególnych folwarkach obrazuje poniższa tabela ¹⁷.

Tab. 4. Obiekty znajdujące się w folwarkach klasztoru w latach 1764-1783

Folwark	Nazwy obiektów			
	Młyny	Karczmy	Gorzelnie	Browary
Górka	1	1		
Kasina	3			
Krasne		1		
Prądnik	3			
Przeciszów	1	1	1	
Rupniów	1			
Sadowie		2		
Stróża	1			1
Wolica	1			1
Wyżyce	1	1		
Razem	12	6	1	2

Obiekty te oddawane były często w dzierżawę i dlatego nie zawsze dochody z nich płynące wliczane były do ogólnych dochodów z danego folwarku ¹⁸.

Z ramienia klasztoru każdym folwarkiem zarządzał ekonom. Na podstawie danych ustalić można ich imiona i nazwiska ¹⁹. W większości przypadków funkcję tę pełnili zakonnicy, którym oddawano pod zarząd folwarki o większym areale gruntów ornych. Ekonomowie świeccy zarządzali folwarkami nie przekraczającymi 3,5 łąna.

Na podstawie spisu poddanych klasztoru dominikanów krakowskich uzyskać możemy częściową rekonstrukcję stanu liczbowego poddanych ²⁰. Ponieważ w spisie brak jest danych dotyczących poddanych w Prądniku i w Przeciszowie, w przybliżeniu przyjąć mogę, że ogólna liczba poddanych klasztoru wynosiła około 300 osób, licząc zaś razem z rodzinami — około

¹⁷ Akta do wsi Sadowia prebendy I kościoła św. Idziego w Krakowie, Kr. 757.

¹⁸ Tamże, Kr. 274.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, Kr. 757.

Tamże, Kr. 663.

Tab. 6. Poddani klasztoru dominikanów krakowskich według danych z 1784 r.

Wieś	Kmiecie	Chałupnicy	Zagrodnicy	Razem
Górka	4		3	7
Jodłownik	12			12
Kasina	32	8	17	57
Krasne	3	4	4	11
Lipie	3		3	6
Rupniów	6		7	13
Sadek	6		5	11
Sadowie	2		6	8
Stróża	9	6	18	33
Stryjów	3	4	4	11
Wolica	6		5	11
Wyżyce	10		3	13
Razem	96	22	75	193

1500 osób. W czasie prac sezonowych poddani klasztorowi uzupełniani byli ludźmi najemnymi ²¹.

Uboga jest podstawa źródłowa dotycząca inwentarza żywego w folwarkach klasztoru. Posiadane informacje dotyczą liczby bydła, trzody chlewnej i ptactwa domowego w Preciszowie, Rupniowie, Sadowiu i Wyżycach. Wprawdzie majątki te obejmowały ogółem 42,2% powierzchni ziemi uprawnej i, być może, posiadały największe możliwości hodowlane, jednak umieszczone poniżej dane mogą służyć wyłącznie jako ilustracja stanu inwentarza wymienionych folwarków ²².

Tab. 7. Bydło i trzoda chlewna w Preciszowie w 1773 r., w Rupniowie w 1769 r., w Sadowiu w 1761 r. i w Wyżycach w 1776 r.

Folwark	Konie	Krowy	Cielęta	Woły	Byki	Świnie	Prosięta	Owce
Preciszów	31	57	40	6				43
Rupniów	6	52	7		3	6		
Sadowie	5	12		8	1	8	18	20
Wyżyce	14	14	5	13	2	10	16	6
Razem	56	135	52	27	6	24	34	69

²¹ Tamże, Kr. 274.

²² Papiery dotyczące się dóbr Preciszów nabytych od Myczkowskich przez konwent krakowski w r. 1627, Kr. 695; Akta dotyczące Rupniowa z przyległościami, Kr. 696; Akta do wsi Sadowie..., Kr. 757; Akta dotyczące się dóbr Wyżyce OO dominikanów krakowskich, Kr. 760.

Tab. 8. Ptactwo domowe w 1761 r. w Sadowiu, w 1769 r. w Rupniowie i w 1776 r. w Wyżycach²⁸

Folwark	Kury	Gęsi	Kaczki	Indyki
Rupniów	41	4	4	
Sadowie	21	16		
Wyżyce	13	8	5	4
Razem	75	28	9	4

Dla porównania dodajmy, że inwentarz żywy przeciętnego gospodarstwa plebańskiego ok. poł. XVIII w. wynosił np. w dekanacie bodzentyńskim i kunowskim: 3 woły, 3 krowy, 2 konie, ok. 3 świń, nie licząc cieląt, owiec i drobiu²⁴.

Dane o zbiorach płodów rolnych w folwarkach klasztoru dominikanów krakowskich dotyczą jedynie Rupniowa i pochodzą z 1769 r.²⁵

Tab. 9. Zbiory roślin uprawnych w Rupniowie w 1769 r. (w korcach)

Zyto	Pszennica	Jęczmień	Owies	Groch	Len	Siemię konopne	Ślód owsiany
18	12	23	110	4	2	2	11

Należy stwierdzić, że sposób gospodarowania w klasztornych folwarkach nie różnił się zasadniczo od modelu gospodarki w całej XVIII-wiecznej Polsce²⁶.

Drugim, obok dóbr ziemskich, czynnikiem wchodzącym w skład uposażenia klasztoru dominikanów krakowskich były czynsze wyderkaufowe. W latach 1764-1783 klasztor czerpał dochody z 35 majątków, na których w latach poprzednich otrzymał zapisy tych czynszów.

Czynsze wyderkaufowe ofiarowane klasztorowi dominikanów zabezpieczone były również na kamienicach krakowskich.

²⁴ Litak, jw. s. 377.

²⁵ Akta dotyczące Rupniowa..., Kr. 696.

²⁶ Rusiński, jw., s. 95; J. Rutkowski, *Badania nad podziałem dochodów w Polsce w czasach nowożytnych*, t. I, Kraków 1938, s. 43, 129, 235; tenże, *Co to były folwarki w dawnej Polsce*, Lwów 1934, s. 127.

Tab. 10. Czynsze wyderkaufowe należące w latach 1764-1783 do dominikanów krakowskich, zapisane i zabezpieczone na dobrach ziemskich ²⁷

Donacja	Donator	Rok donacji	Suma zapisu w złp	Rata roczna w złp	Procent od sumy zapisanej
1	2	3	4	5	6
Michałów	Zygmunt Kozłowski	1602	4000	105	3,5
Przedwieczany	Michał Kalinowski	1623	7000		
Kliszów	Piotr Krasuski	1624	3000	105	3,5
Rudawa	Zygmunt Oleśnicki	1624	800		
Szczekociny	Piotr Jasiński	1624	4000		
Mrzygłód	Jerzy Zbarski	1627	16700	1000	5,9
Sielec	Jakub Dominik Potocki	1635	6000		
Wysoka	Lipnicki	1645	6000		
Żabno	Lipnicki	1645	8000	70	0,8
Boczów	Mikołaj Lutostawski	1647	2000	140	7,0
Rajsko	Kazimierz Schnelius	1648	2000	140	7,0
Pisary	Władysław Weselini	1666	2200		
Parysów	Jan Parys	1674	3000		
Charmęza	Andrzej Nielepiec	1679	3000	105	3,5
Niezwojowice	Szymon Dąbrowski	1680	3000		
Minoga	Jan Wroński	1682	2000	70	3,5
Nowa Wieś	Jan Stokowski	1689	2000		
Jawiszowice	Anna (—)	1690	3000	100	3,0
Dzieskanowice	Mikołaj Sobolewski	1697	6000	210	3,5
Zawada		1706	3000		
Rogów	Mikołaj Wodzicki	1721	2000	70	3,5
Pałesznica	Zygmunt Dobiński	1729	1000	95	9,5
Andrychów	Franciszek Szwarcenberg	1734	1600	80	5,0

²⁷ Wykazy sum klasztoru krakowskiego dominikanów z wymienieniem nazwisk dobrodziejów, czasu i miejsca zapisu, odsetek oraz majątku, na którym zostały zabezpieczone — sporządzone w latach 1746-1846, Kr. 514.

1	2	3	4	5	6
Jeżów	Antoni Kurdwanowski	1743	10900		
Jankówka		1750	3000	200	6,6
Kościelec	Michał Gaj	1751	4000		
Radków	Józef Raszewski	1752	2000		
Lusina	Władysław Waksman	1756	1000		
Piekielko	Piotr Dziecio- łowski	1756	1500	75	5,0
Jakubowice	Feliks Michałowski	1760	13000	600	4,3
Dobranowice	Jan Ślaski	1761	3200	150	4,5
Udorz	Michał Walewski	1765	14783	730	3,9
Rudzów	Antoni Rusocki	1766	8000		
Mstów	Ignacy Strębosz	1768	3000		
Węchadłów	Ignacy Strębosz	1769	3000	105	3,5

Tab. 11. Czynsze wyderkaufowe zabezpieczone na kamienicach krakowskich²⁵

Kamienica	Ulica	Suma zapisu w złp	Roczna rata w złp	% od sumy zapisanej
Celarewskich	w Rynku	400		
Czerkiewiczów	na Wendecie	1000	70	7,0
Dembińskich	na Wendecie	700	42	6,0
Graboszewskich	św. Anny	1500	105	7,0
Gruszyńska	Konna	1000		
Miroszewskich	Konna	1000	35	3,5
Pod Aniołem		300	15	5,0
Pod Gryfem		500	25	5,0
Popiółkowska	Psi Rynek	1000	56	5,6
Lewakowiczowska	Sławkowska	800	56	7,0
Okońskich		1800		
Siedleckich	Grodzka	200	10	5,0
Smolińska		200	10	5,0
Sopińskich	Mikołajska	400	24	6,0
Śliwińskich	Grodzka	1200	60	5,0
Zalewskich		1000	70	7,0

²⁵ Tamże.

Poza tym dominikanie byli właścicielami dwu kamienic w Krakowie — jednej przy ul. Szerokiej, drugiej przy ul. Stolarskiej²⁹.

Konkludując, należy stwierdzić, że dobra ziemskie należące do uposażenia klasztoru dominikanów w Krakowie w latach 1764-1783 stały się jego własnością na przełomie XVI i XVII w. Pochodziły one z darowizn lub zostały zakupione przez klasztor z wyraźną myślą uzupełnienia dotychczasowych posiadłości i utworzenia z poważnej części dóbr własnych zwartego kompleksu gospodarczego. Po r. 1629 uposażenie klasztoru powiększane było wyłącznie przez zapisy czynszów wyderkaufowych zabezpieczonych na dobrach ziemskich lub na kamienicach krakowskich. W następnych częściach pracy postaram się ukazać, w jaki sposób funkcjonowała gospodarka oparta na tym uposażeniu.

II

Ze wszystkich dochodów zapisanych w księdze rachunkowej wyodrębnić można dwie zasadnicze grupy:

- a) dochody z dóbr ziemskich i z czynszów wyderkaufowych,
- b) pozostałe dochody.

A oto jak kształtował się pieniężny i procentowy udział tych grup w gospodarce klasztornej w latach 1764-1783.

Tab. 12. Dochody z dóbr ziemskich i czynszów wyderkaufowych w latach 1764-1783³⁰

Nazwa podgrupy dochodów	Udział w złp	Udział w %
1. dobra ziemskie klasztoru	443 081,22	57,3
2. czynsze wyderkaufowe	170 009,13	22,1
3. sprzedaż produktów rolnych i inwentarza żywego	25 634,00	3,4
Ogółem w dochodach klasztoru	638 725,05	82,8

²⁹ Liber perceptarum..., Kr. 274; M. Niwiński, *Stanowy podział własności nieruchomości w Krakowie XVI i XVII stulecia*, w: *Studia ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. II, Kraków 1938, s. 552.

³⁰ Liber perceptarum..., Kr. 274.

Tab. 13. Pozostałe dochody klasztoru w latach 1764-1783 ³¹

Nazwa podgrupy dochodów	Udział w złp	Udział w %
1. skarbona kościelna, pogrzeby inne zarobki zakonników	60 763,16	7,9
2. zwrot pożyczek zaciągniętych w klasztorze	30 996,12	4,0
3. komorne	25 345,19	3,3
4. sprzedaż różnych artykułów	16 416,10 416	2,0
Ogółem w dochodach klasztoru	133 505,27	17,2

DOBRA ZIEMSKIE KLASZTORU

W ogólnym bilansie dochodów klasztoru sumy uzyskane z dóbr ziemskich stanowiły 57,3%. Na każdy rok przypadało średnio około 22 tys. złp. Były to sumy bardzo duże, o czym niech świadczy porównanie, iż w 1774 roku za tysiąc sztuk cegieł płacono w Krakowie 20 złp ³². Dochody te, jak podaje księga, otrzymywał klasztor ze swych folwarków w Przeciszowie, Jodłowniku, Górcie, Sadowiu, Stryjowie, Kasinie, Stróży, Wyżycach, Wolicy i Rupniowie, w sumie z dziesięciu majątków. Brak jest natomiast wiadomości o dochodach z Krasnego, Lipia, Prądnika i Sadka, które były — biorąc pod uwagę powierzchnię gruntów ornych — jednymi z większych folwarków klasztoru. Co było tego przyczyną? Analiza mapy posiadłości ziemskich dominikanów krakowskich pozwala przypuszczać, że prawdopodobnie z Prądnika, leżącego w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa, pobierne były dochody w naturaliach. Niewytłumaczalny jest natomiast brak danych o dochodach z trzech pozostałych klasztorów.

Jak wykazuje diagram 1 dochody z Przeciszowa stanowiły 2/3 wszystkich dochodów uzyskanych z dóbr ziemskich. W dalszej kolejności znajdowały się dochody z Jodłownika i z zespołu Kasina-Stróży (źródło podaje dochody z tych dwu folwarków łącznie i dlatego niemożliwe jest określenie wkładu każdego z nich). Sumy z Przeciszowa otrzymywał klasztor kilka razy w roku, najczęściej w styczniu, kwietniu, wrześniu i w październiku. Dochody z Jodłownika i z zespołu Kasina-Stróży wpływały

³¹ Tamże.

³² E. Tomaszewski, *Ceny w Krakowie w latach 1601-1795*, Lwów 1934, s. 114.

tylko w styczniu ³³. Nie jest wykluczone, że dochody z Górki i Sadowia, podobnie jak z Prądnika, w niektórych latach dostarczane były do klasztoru w naturaliach, gdyż odległość ich od Krakowa była niewielka.
tys. złp.

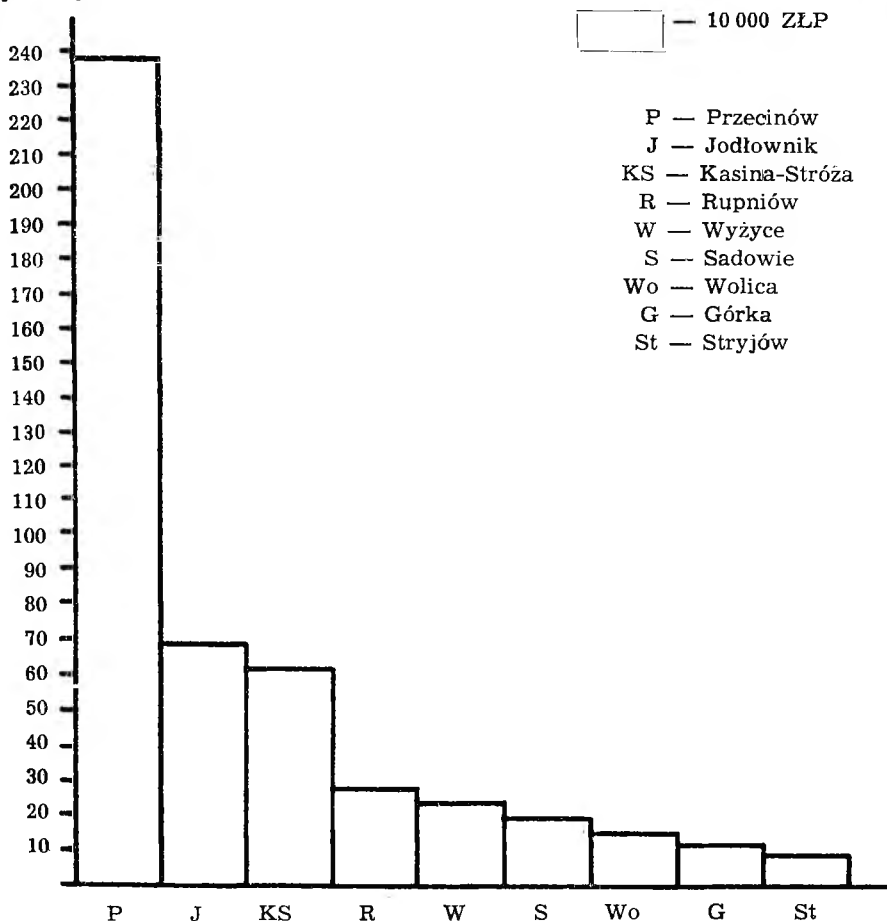

DIAGRAM 1. WYSOKOŚĆ DOCHODÓW ZIEMSKICH W LATACH 1764-1783

CZYNSZE WYDERKAUFOWE

Stanowiły one około 22% wszystkich dochodów klasztoru w omawianym okresie. Łącznie dominikanie posiadali 54 czynsze wyderkaufowe. A oto w jaki sposób kształtowały się roczne dochody z tego źródła:

1764 — 5329,18 złp	1774 — 14611,00
1765 — 9611,00	1775 — 5829,00
1766 — 6837,22	1776 — 12029,00

³³ Tamże, Kr. 274.

1767 — 10126,11	1777 — 6426,10
1768 — 3976,00	1778 — 7990,01
1769 — 6862,22	1779 — 9981,22
1770 — 3245,00	1780 — 6249,00
1771 — 5925,00	1781 — 11384,00
1772 — 4432,15	1782 — 4599,00
1773 — 13859,14	1783 — 6850,00

R a z e m: 156154,15

Czynsze wyderkaufowe, jak wynika z mapy, zlokalizowane były na obszarze województwa krakowskiego. Część z nich stanowiła jak gdyby pomost między Krakowem a kompleksem folwarków dominikańskich leżącym w pobliżu Limanowej. Duża liczba czynszów otaczała największy folwark — Przeciszów, a znaczna część pozostałych leżała na linii: Kraków—Pińczów—Wyżyna Kielecko-Sandomierska.

SPRZEDAŻ PRODUKTÓW ROLNYCH I INWENTARZA ŻYWEGO

Dokładnie nie jest wiadomo co dominikanie krakowscy czynili ze swymi plonami. Jest jednak faktem, że księga rachunków gospodarczych rejestruje dochody uzyskane ze sprzedaży pszenicy, jęczmienia, kaszy i rzepaku. Nie będę zajmował się jednostkowymi faktami sprzedaży jęczmienia, kaszy i rzepaku, zatrzymam się natomiast przy sprzedaży pszenicy, gdyż w tym przypadku uwidacznia się planowa akcja ze strony klasztoru.

Ponieważ pierwsza wzmianka dotycząca dochodu ze sprzedaży pszenicy znajduje się w księdze w r. 1771, dlatego też począwszy od tego roku podam ogólne dochody roczne ze sprzedaży pszenicy:

1771 — 1758,00 złp	1778 — 2169,07
1772 — 3332,15	1779 — 1120,26
1773 — 1328,25	1780 — 460,00
1774 — 1814,21	1781 — brak dochodu
1775 — 1758,00	1782 — 531,00
1776 — 384,00	1783 — brak dochodu
1777 — 1216,20	

R a z e m: 15873,24

Ponieważ kulminacyjny punkt wzrostu cen na artykuły rolne przypadł w Krakowie na lata 1771-1775 przypuszczam, że było to impulsem do rozpoczęcia przez dominikanów sprzedaży pszenicy³⁴. Właśnie na ten okres przypada największe nasilenie tej sprzedaży. Corocznie sprzedawano

³⁴ Tomaszewski, jw., s. 56.

średnio po ok. 150-160 korcy³⁵. Największe nasilenie sprzedaży występowało w okresie przednówka, czyli w czerwcu i w lipcu.

Zatrzymajmy się obecnie przy dochodach ze sprzedaży zwierząt, ryb i skór. W r. 1771 za woły otrzymano 326 złp. Przyjmując, że za jednego wołu płacono ówczasie 70 złp., ich liczbę ustalić można na około 4-5 sztuk³⁶. Ten jednorazowy fakt sprzedaży spowodowany był zarazą panującą w Prądniku. Klasztor, chcąc uniknąć strat materialnych, wyprzedał wszystko tamtejsze bydło³⁷. Przypadkowe dochody czerpano również ze sprzedaży krów i koni oraz ryb. Natomiast stałe są dochody ze sprzedaży skór. Sprzedawano je kilkakrotnie w ciągu roku, zapewne w zależności od uboju zwierząt w klasztorze. Sprzedawano skóry wołów, krów, cieląt i baranów. W latach 1774-1775 i 1777-1781 otrzymywano za skóry duże dochody, co pokrywa się z okresem największych zakupów i ubojów zwierząt przez klasztor. W celu lepszego zobrazowania nadmieniam, że w 1762 r. skóra cielęca kosztowała w Krakowie 2 złp., a skóra wołu w 1776 r. — 6 złp³⁸. Po przeliczeniu ustalić można, że w 1781 r. sprzedano 138 skór wołowych, zaś w 1772 r. 16 skór cielęcych — były to lata największych transakcji tego typu.

POZOSTAŁE DOCHODY

W skład tej grupy dochodów klasztoru w latach 1764-1783 wchodziły sumy uzyskane z wielu źródeł. Omawianie ich rozpocznę od dochodu, który w bilansie ogólnym przyniósł sumy stanowiące 6,7%. Księga rachunkowa określa ten dochód jako „dochód z carbony”. Chodzi o skorbony kościelną, do której wierni składali swoje ofiary³⁹. Z analizy źródła wynika, że dochody te pobierane były raz w miesiącu⁴⁰. Na każdy miesiąc przypadało ok. 100 złp. Księga rachunkowa nie podaje danych o dochodach z kwesty, chociaż — jak wiemy — były one podstawą utrzymania klasztorów dominikańskich w wiekach średnich⁴¹. Przypuszczam, że w omawianym okresie dominikanie krakowscy nie odbywali już kwesty, o czym również wspomina J. Kłoczowski⁴².

³⁵ Tamże.

³⁶ Tamże.

³⁷ Tamże.

³⁸ Tomaszewski, jw. s. 86, 87.

³⁹ A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań 1958, s. 158; Kłoczowski, jw., s. 74; Litak, jw., s. 432.

⁴⁰ Liber perceptarum..., Kr. 274.

⁴¹ J. Kłoczowski, *Dominikanie polscy na Śląsku w XIII-XIV wieku*, Lublin 1956, s. 82.

⁴² Tenże, *Zakon Braci Kaznodziejów*, s. 117.

Sporadycznie notuje księga dochody za prace prowadzone przez niektórych zakonników klasztoru dominikańskiego, którzy malowali ołtarze czy też naprawiali organy⁴³. Prowadzona była również sprzedaż świec i dewocjonaliów, pewne sumy uzyskano również za odbycie kilkunastu pogrzebów. Poza tym pobierano pogłówne i dziesięcinę.

Systematycznie dostarczano do klasztoru dochody ze stacji znajdujących się w siedmiu majątkach klasztornych, a mianowicie w: Kasinie, Krasnem, Jodłowniku, Stróży, Przeciszowie, Lipiu i Stryjowie. Ówczesnie stacją nazywano miejsce, w którym zatrzymywały się karawany kupieckie lub też stacjonowały oddziały wojskowe. Stacje w Przeciszowie i Stryjowie leżały w pobliżu szlaku handlowego prowadzącego z zachodu na wschód, do Lwowa i dalej⁴⁴. Pozostałe stacje miały zapewne charakter stacji wojskowych.

Prawo do pobierania cła na Wiśle, bo i takie dochody rejestruje księga, podane zostało dominikanom jeszcze w 1336 r. przez Kazimierza Wielkiego, a potwierdzone w 1581 r. przez Stefana Batorego⁴⁵. W interesującym nas okresie wysokość cła wynosiła rocznie 55 złp 18 gr i do klasztoru wpłacana była w ratach kwartalnych po 13 złp 26 gr⁴⁶.

W latach 1764-1783 księga zanotowała 42 przypadki zwrotu pożyczek zaciągniętych w klasztorze przez różnych ludzi, w tym 18 pożyczek oddanych przez świeckich i 24 przez duchownych.

Konsekwencją ustalonego w 1572 r. podziału ziemi pradnickiej między dominikanami krakowskimi a benedyktynami z Tyńca była roczna pensja, którą za poczynione przez dominikanów ustępstwa płacić mieli benedyktyni⁴⁷. Jak wynika z zapisu źródłowego, należność ta była płacona niezbyt systematycznie.

Za odstąpienie wielkorządcóm krakowskim gruntu przw kościele św. Idziego dominikanie otrzymali w 1614 r. prawo do pobierania corocznej sumy pieniędzy z żup wielickich⁴⁸. W latach 1764-1769 otrzymywali oni

⁴³ Liber perceptarum..., s. 27, 186.

⁴⁴ W. Rusiński, *Rola ziem polskich w europejskiej wymianie handlowej w XVI-XVIII wieku*, w: *Pamiętnik X Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Lublinie*, Warszawa 1968, s. 165.

⁴⁵ Potwierdzenie czynszu na cle w Krakowie, uczynione przez Stefana króla polskiego roku 1581 dnia 8 lutego, Kr. 581.

⁴⁶ Liber perceptarum..., Kr. 274.

⁴⁷ Sprawa konwentu krakowskiego z opatem tynieckim o niewydanie 20 drzew dębowych, 10 ćwierci pszenicy, czynszu rocznego 16 grzywien, do czego corocznie był obowiązany opat tyniecki, po sprzedaniu mu przez konwent krakowski 4 łąnów w Prądniku i ugodzie zawartej w 1572 r., Kr. 725.

⁴⁸ Dworek św. Idziego pod „Kurzą Noga”, Kr. 667.

tę należność w wysokości 100 złp rocznie, po r. 1769 nie ma już w źródle informacji na ten temat.

W ogólnym bilansie dochodów klasztoru 3,3% stanowią dochody otrzymywane z opłat komornego w kamienicach klasztoru. Dochody przyniosły dwie kamienice: jedna przy ul. Szerokiej, druga zaś przy ulicy Stolarskiej. Według S. Tomkowicza ul. Szeroka była bardzo krótka i od cmentarza dominikańskiego oddzielała ją w poprzek stojąca kamienica⁴⁹. Zapewne była to kamienica dominikańska, ponieważ w księdze rachunkowej mówi się o „kamienicy na cmentarzu”. Od poł. XIX w. ul. Szeroką nazywano Placem Dominikańskim i ta nazwa przetrwała do dnia dzisiejszego. Ponieważ księga obok nazwisk i imion osób płacących komorne podaje również ich zawód, mogą ustalić, że w przeważającej mierze lokatorami tych kamienic byli rzemieślnicy. Wysokości opłat czynszowych były różne w zależności od wielkości wynajmowanego mieszkania i wahały się w granicach od 400 do 1 złp. 15 gr.

Klasztor dominikański wynajmował również, a raczej zapewniał miejsce pobytu w konwencie osobom duchownym i świeckim. Księga nazywa tych ludzi „gośćmi”. W większości przypadków były to fakty sporadyczne i tylko w jednym możemy stwierdzić siedmioletni okres pobytu w klasztorze na prawach „gościa”. Był to, być może człowiek stary — możliwe, że dawny dobrodziej klasztoru — który wpłacając corocznie określoną kwotę pieniężną, spędzał w nim ostatnie lata swego życia.

W uzupełnieniu wiadomości dotyczących dochodów klasztoru dominikanów krakowskich dodać należy, że czerpali oni również znikome sumy ze sprzedaży piwa oraz nadwyżek wina, miodu i wódki, drewna, soli, tkanin oraz z utrzymywanej w latach 1764—1769 w Krakowie apteki.

Na koniec tych rozważań zatrzymam się przy porównaniu dochodów klasztoru dominikanów krakowskich z dochodami klasztoru dominikanów lwowskich⁵⁰. Należy jednak zdawać sobie sprawę z różnorodności środowisk, w których żyły te dwa konwenty oraz mieć na uwadze różne uposażenie każdego z nich.

Konfrontacja ta nie wypadła pomyślnie dla klasztoru krakowskiego. Dochody lwowskie były bardzo duże, często dwukrotnie przywyższały dochody krakowskie. W dochodach krakowskich jednak widoczna jest większa stabilizacja i brak rocznych dużych wahań.

⁴⁹ S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa. W ciągu dziejów*, Kraków 1926, s. 126—128.

⁵⁰ *Incipiunt registra perceptorum patris bursarii conventus generalis Leopoliensis Sanctissimi Corporis, Lw. 32*. Archiwalia dotyczące klasztoru dominikanów lwowskich znajdują się w archiwum dominikanów krakowskich.

Tab. 14. Bilans ogólny dochodów klasztoru dominikanów krakowskich w latach 1764-1783 i lwowskich w latach 1766-1783

Rok	Dochód w złp	
	Kraków	Lwów
1764	41 356,00	
1765	39 964,03	
1766	41 803,17	9 110,14
1767	36 007,08	34 522,11
1768	29 200,29	75 369,22
1769	37 376,22	95 935,26
1770	22 640,24	62 389,28
1771	31 129,14	53 884,02
1772	38 673,18	52 917,29
1773	47 445,12	20 086,24
1774	35 335,06	39 375,09
1775	34 321,23	68 560,15
1776	40 260,25	90 697,01
1777	35 136,29	63 876,24
1778	37 913,10	45 156,29
1779	43 177,01	48 535,14
1780	37 660,29	68 427,05
1781	51 200,00	54 481,10
1782	48 303,20	46 514,28
1783	43 434,04	62 989,29
Ogółem	772 247,02	
za okres 1766-1783	691 021,21	992 832,20

III

Obecnie przystępuję do ukazania rozchodów klasztoru dominikanów krakowskich w latach 1764-1783. Aby wprowadzić czytelnika w atmosferę opisywanych czasów przytoczę wypowiedź J. Kłoczowskiego: „[...] status społeczny klasztorów i zakonników oraz obowiązek przestrzegania konstytucji i poleceń władz zakonnych nakazywały utrzymanie na pewnym zgodnym ze współczesnym standardem, poziomie życia codziennego i wyposażenia klasztoru, dotyczy to nie tylko wyżywienia, ale i np. bibliotek, studiów, kosztownych wyjazdów, przyjmowania gości itp.[...]”⁵¹.

⁵¹ Kłoczowski, jw., s. 611.

Wydatki klasztoru dominikanów krakowskich zanotowane w księdze rachunkowej można podzielić na cztery zasadnicze grupy: wydatki na utrzymanie kuchni; wydatki na utrzymanie gospodarstwa klasztornego; wydatki na prowizje zakonne i na utrzymanie kościoła; pozostałe rozchody. W poniższych tabelach prezentuję szczegółowy wykaz podgrup rozchodów wchodzących w skład wymienionych grup głównych⁵².

Tab. 15. Rozchody na utrzymanie kuchni klasztornej w latach 1764-1783

Nazwa podgrupy rozchodów	Udział w złp	Udział w %
bursarius	162 501,16	23,3
zwierzęta, produkty zwierzęce i ryby	121 860,18	17,5
napoje	68 195,14	9,9
żywność i przyprawy	48 456,25	6,9
Ogółem w rozchodach klasztoru	4011 014,13	57,6

Tab. 16. Wydatki na gospodarstwo klasztorne w latach 1764-1783

Nazwa podgrupy rozchodów	Udział w złp	Udział w %
rzemieślnikom i lekarzom	55 484,28	7,8
materiały budowlane, drewno, metale i wyroby metalowe	53 937,26	7,4
zboże i siano	39 405,09	5,6
utrzymanie gospodarstwa rolnego	10 679,19	1,6
Ogółem w rozchodach klasztoru	159 907,22	22,4

Tab. 17. Wydatki na zakonników i na utrzymanie kościoła w latach 1764-1783

Nazwa podgrupy rozchodów	Udział w złp	Udział w %
prowizja zakonna	28 807,20	4,1
utrzymanie kościoła	28 317,28	4,0
studia zagraniczne	7 272,00	1,1
podróże zakonników	6 425,07	0,09
Ogółem w rozchodach klasztoru	70 722,27	10,1

⁵² Liber expensarum..., Kr. 274.

Tab. 18. Pozostałe rozchody w latach 1764-1783

Nazwa podgrupy rozchodów	Udział w złp	Udział w %
1. podatki	33 294,21	4,9
2. tkaniny	11 540,08	1,8
3. kwoty przekazane różnym osobom	10 091,15	1,5
4. książki, papier, poczta	7 900,06	1,0
5. innym klasztorom	4 105,13	0,7
Ogółem w rozchodach klasztoru	66 932,03	9,9

WYDATKI NA UTRZYMANIE KUCHNI

W latach 1764-1783 w ogólnym bilansie rozchodów klasztoru 23,3% stanowi wydatek określany przez księgę mianem „pro bursaria”. Corocznie wydawano na ten cel znaczne sumy pieniężne, co obrazuje poniższe zestawienie:

1764 — 12569,22 złp	1774 — 5432,25
1765 — 5444,11	1775 — 5739,15
1766 — 9700,19	1776 — 6285,23
1767 — 5987,25	1777 — 7000,02
1768 — 5553,18	1778 — 8999,01
1769 — 4564,00	1779 — 8869,23
1770 — 7410,16	1780 — 10156,06
1771 — 10059,22	1781 — 10492,25
1772 — 7680,03	1782 — 10140,16
1773 — 8682,15	1783 — 11704,29

R a z e m: 162501,16

Z analizy źródła wynika, że wydatek ten stanowił stałą pozycję w rozchodach każdego miesiąca⁵³. Sumy wydawane „pro bursaria” zawsze sięgały kilkuset złotych polskich i wypłacane były przeważnie dwa lub trzy razy w ciągu miesiąca⁵⁴. Ponieważ księga rachunkowa nie pozwala bliżej wyjaśnić celu i przeznaczenia wydatku „pro bursaria”, zmuszony jestem sięgnąć po informacje do innych źródeł.

Spis funkcji zakonnych piastowanych ówczesznie w klasztorze krawkowskim nie podaje urzędu bursariusza lub bursarza⁵⁵. Zamieszcza natomiast wzmiankę o wyborze na to stanowisko o. Jana Nowakowskiego w 1769 r.⁵⁶. Także konstytucje zakonu dominikańskiego nie wspominają o

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Incipit liber quartus consiliorum..., s. 15.

⁵⁶ Tamże, s. 17.

funkcji bursarza i dlatego nie można określić jego kompetencji. Mówi się w nich jedynie, że syndyk ma wręczać pieniądze klasztorne na wydatki bursarzowi⁵⁷. Bliższe dane o bursarzu spotykamy w księdze zapisów mszalnych dominikanów krakowskich⁵⁸. Czytamy w niej, że od stycznia 1764 r. od stycznia 1768 r. codziennie jedną mszę odprawiać miał „sacrista et bursarz”, dalej zaś wymienia się jego nazwisko i imię. Chodzi więc tutaj o zakonnika pełniącego równocześnie funkcję zakrystiana i bursarza. Natomiast w księdze rachunkowej notatka o rozchodach „pro bursaria” podaje:: „[...] Ojcu Zakrystianowi pro bursaria wydało się[...]” i dalej następuje zapis kwoty pieniężnej. Posiadamy więc zgodne informacje na ten temat, pochodzące z dwu źródeł. Przyjąć zatem należy, że bursarz i zakrystian to funkcje, które w klasztorze krakowskim sprawował jeden zakonnik. Od 1764 r. byli to:⁵⁹ Ajschylus Trzebuchowski — 01 1764-04 1765; Hiacynt Kromkiewicz — 05 1765-12 1767; (Od stycznia 1768 r. określenie „bursarz” znika ze źródła i nie spotykamy już go do końca omawianego okresu. W dalszej kolejności podają zakonników, którzy po r. 1767 mieli prawo pobierać kwoty pieniężne na „pro bursaria”) Hiacynt Kromkiewicz — 01 1768-08 1769; Jan Nowakowski — 09 1769-10 1772; Jan Szeleszczyński — 11 1772-10 1773; Franciszek Michalski — 11 1773-12 1783.

Aby zbadać na jakie cele wydawane były sumy „pro bursaria” zwróciłem się do księgi rachunków gospodarczych dominikanów lwowskich, pt. „Registra expensarum bursariatus[...]”. W poniższym zestawieniu podają dane zaczerpnięte z jednej strony tej księgi:⁶⁰

na cyranki	— 2,00	za bułki	— 3,00
na szparagi	— 3,20		
za zająca	— 3,00	za buraki	— 2,00
na biszkopty	— 4,00	za wódkę	— 4,00
za kawę	— 3,10	za olej	— 6,00
za butelkę	— 3,06	za buraki	— 3,00
furmanowi	— 2,00	za pietruszkę	— 2,14
na jaja	— 9,00	za bułki	— 2,20
za chrzan	— 1,14	za wino	— 684,00

⁵⁷ Constitutiones, s. 341; Summarium, s. 378.

⁵⁸ Liber missarum, s. 35-158.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Registra expensarum bursariatus eximi ar. Patris Joannis Augustynowicz S. T. Mgri. cntus. generalis leopoliensis Ssmi. Corporis Xti. ord. praedm. provae. Russiae S. Hyacinthi in Regnis Galitiae et Lodomeriae Anno Domini 1784 die secunda Aprilis sub prioratu a. r. Patris Innocentii Kościński Sacrae Theologiae Lectoris, Lw. 34, s. 133.

Z zestawienia tego wynika, że wydatki przeznaczone były na zaspokojenie potrzeb stołu i kuchni klasztornej. W księdze krakowskiej nie ma tego rodzaju wydatków. Przyjąć więc można, że w klasztorze krakowskim rozchody te ujmowane były pod mianem "pro bursaria", gdyż widzimy zbieżność między tytułem księgi lwowskiej i nazwą "pro bursaria" zawartą w księdze krakowskiej. Do konkluzji końcowej prowadzą również dane dotyczące słowa „bursarz”, gdyż bursa, bursaria, bursarz znaczeniowo łączą się z domem, mieszkaniem, stołem i wyżywieniem⁶¹. Przypuszczać można, że u dominikanów krakowskich pojęcie "pro bursaria" obejmowało wydatki, które w klasztorze lwowskim zapisywano w księdze. Były to codzienne sprawunki potrzebne w kuchni klasztornej. Ogólnie — "pro bursaria" — to sumaryczny zapis drobnych wydatków na zakup żywności. U dominikanów krakowskich syndyk wypłacał pieniądze na te cele zakrystianowi, a ten dokonywał zakupów.

Nielatwy do wyjaśnienia problem stanowią zakupy zwierząt, w szczególności zaś wołów i koni. Księga nie podaje bowiem czy wszystkie zakupione zwierzęta przeznaczone były na ubój, czy też pewna ich część powiększyć miała stan zwierząt hodowlanych. O dużym jednak uboju świadczy fakt stałego zatrudniania przez klasztor rzeźnika, którego pobory wynoszą często po 1000 złp rocznie. W diagramie 2. zaobserwować można dwa okresy w procesie zakupów. W pierwszym, trwającym od 1764 do 1774 r. sumy na zakup wołów były mniejsze i w przeliczeniu dawały po ok. 40 wołów rocznie⁶². Drugi okres, zamykający się w latach 1775-1783, przynosi nagły wzrost zakupów, średnio po około 75-80 sztuk rocznie. Co było tego przyczyną? Co spowodowało fakt, że w 1775 r. klasztor zmuszony był zakupić aż ok. 115 wołów? Dostępna baza źródłowa nie pozwala pozytywnie rozwiązać tej zagadki. Przypuszczam, że w okresie zamieszek wojennych lat 1768-1772 nastąpił duży spadek pogłowia bydła w gospodarstwie klasztornym. W r. 1775 dominikanie, chcąc odbudować zrujnowaną gospodarkę, zakupili większą ilość wołów, aby część z nich przeznaczyć na hodowlę. Nie jest również wykluczone, że część wołów zakupiona została w celu uzupełnienia stanu bydła po pomorze w r. 1771⁶³.

W klasztorze dominikanów było duże zapotrzebowanie na ryby. Ponieważ księga nie zawsze podaje ich gatunek, nie można ustalić, jakie gatunki ryb spożywano. Najczęściej kupowano ryby w okresie adwentu i wielkiego postu, sporadycznie natomiast kupowano w miesiącach let-

⁶¹ *Słownik języka polskiego*, t. I, Warszawa 1958, s. 734.

⁶² Tomaszewski, jw., s. 37.

⁶³ *Liber perceptarum...*, Kr. 274, s. 92.

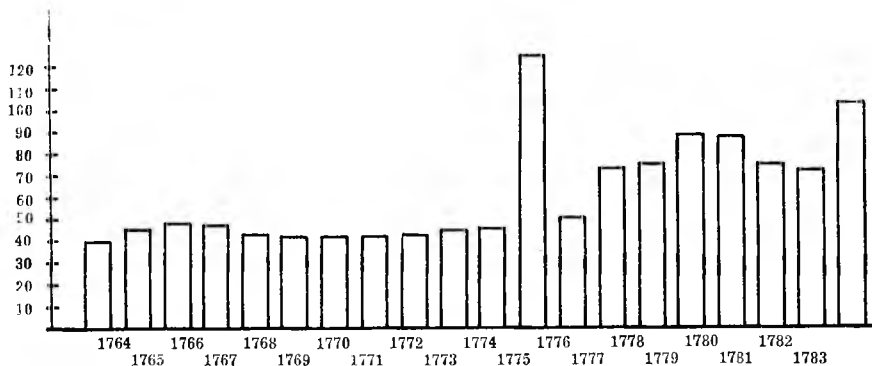

DIAGRAM 2. Wielkości zakupów w latach 1764-1783

nich ⁶⁴. Nie jest wykluczone, że pewien procent zapotrzebowania na ryby zaspokajany był własną hodowlą w folwarkach klasztornych.

Zakup napojów ograniczał się do wina, miodu i wódki. Wino sprowadzano z Węgier i z Francji ⁶⁵. Pewną część zapotrzebowania na wódkę zaspokajano własną produkcją, natomiast browar klasztorny całkowicie pokrywał zapotrzebowanie na piwo ⁶⁶.

Znaczne sumy przeznaczano również na zakup takich artykułów żywnościowych, jak korzenie, cukier, sól i wyroby cukiernicze. Dominikanie krakowscy otrzymywali również dostawy soli z Suchedniowa oraz księstwa zatorskiego i oświęcimskiego ⁶⁷.

WYDATKI NA GOSPODARSTWO KLASZTORNE

Do różnych prac na terenie klasztoru i jego gospodarstwa zatrudniani byli rzemieślnicy. Ustalić można, że w okresie od 1764 do 1783 r. klasztor zatrudniał 33 rzemieślników. Źródło obok ich nazwisk podaje również wysokość wypłacanej im kwoty, nie podaje natomiast rodzaju pracy, którą wykonywali. Powtarzające się ciągle te same nazwiska skłaniają do wniosku, że dominikanie krakowscy wynajmowali do prac tych samych, znanych im rzemieślników. Corocznie pracowało w klasztorze przeciętnie 4-5 przedstawicieli różnych zawodów. Regularnie i systematycznie zatrudniani byli tylko rzeźnicy i w pewnym stopniu szklarze. Inni rzemieślnicy angażowani byli w zależności od zaistniałych potrzeb.

W niektórych latach księga zanotowała wydatki na zakup drewna i wyrobów drewnianych, metali i wyrobów metalowych oraz na zakup cegły, dachówki, wapna i smoły. Zakupy te związane były z prowadzonymi przez klasztor remontami i budowami.

⁶⁴ Liber expensarum..., Kr. 274.

⁶⁵ Tamże.

⁶⁶ Papiery dotyczące się dóbr Przeworskich — produkcja wódki w ilości około 1500 garnców rocznie.

⁶⁷ Akta do wsi Lipie, Kr. 694. — ilość soli z Suchedniowa 1 bałwan i 6 beczek.

Tendencję do pewnej stabilizacji wykazywał zakup zbóż i siana. Rodzi się jednak pytanie: dlaczego klasztor posiadający przecież duży majątek ziemski w pewnych latach zmuszony był do tych zakupów? Trudno jest jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie, gdyż źródła nie wyjaśniają dokładnie tego zagadnienia. Na podstawie obserwacji całości gospodarki klasztoru poczynić można pewne przypuszczenia. Otóż od 1768 r. w księdze odnotowane były zakupy żyta. Wysokość sum za nie płaconych kształtowała się w granicach od 4981 złp 28 gr w 1772 r. do 64 złp. w 1781 r. Zważywszy, że za jeden korzec żyta płacono ówczas ok. 13 złp., były to zakupy bardzo duże⁶⁸. Pszenicę natomiast kupowano tylko w czterech latach: 1765, 1766, 1777 i 1779 roku, średnio po 15 korcy⁶⁹. W księdze rachunkowej spotykamy częste fakty sprzedaży pszenicy przez klasztor, stąd można sądzić, że produkcja rolna klasztoru nastawiona była na uprawę pszenicy. Tezę tę popiera również fakt, iż część folwarków klasztornych położona była na dobrych glebach, w szczególności zaś największy folwark — Precyszów⁷⁰.

Doraźne potrzeby zaistniałe w gospodarstwie klasztornym zaspokajane były poprzez zakup wozów, sań, kolasek i żłobów⁷¹. Systematycznie opłacana była ludność najmowana do prac sezonowych, np. przy żniwach, pokosach trawy itp. Dominikanie zatrudniali również stangreta, który równocześnie był praczem konwenckim⁷². Obok niego w klasztorze pracowali woźny i furman.

WYDATKI NA ZAKONNIKÓW I NA UTRZYMANIE KOŚCIOŁA

Między zakonnikami zgromadzonymi w klasztorze panował podział funkcji, a co za tym idzie ich hierarchia i związane z nią przywileje. Fakt ten podkreśla bardzo wyraźnie w swoich pamiętnikach J. Kitowicz⁷³. Jego uwagi na ten temat potwierdza księga rachunków gospodarczych klasztoru dominikanów krakowskich, zamieszczając corocznie wysokość prowizji otrzymywanych przez zakonników za funkcje pełnione w klasztorze. W poniższym zestawieniu podaję spis funkcji obok zaś wysokość prowizji otrzymywanych za ich pełnienie:

⁶⁸ Tomaszewski, *ibid.*, s. 16.

⁶⁹ Tamże, s. 14.

⁷⁰ *Krakowskie*, Warszawa 1970, s. 37.

⁷¹ *Liber expensarum...*, Kr. 274.

⁷² Akta dotyczące dworku za Nową Bramą w Krakowie, Kr. 713. W zbiorze tym znajduje się kontrakt zawarty między klasztorem a Józefem Strzałkowskim, na mocy którego zostaje on praczem i stangretem konwenckim.

⁷³ J. Kitowicz, *Opis obyczajów za panowania Augusta III*, Wrocław 1970, s. 135.

rektor studiów	— 30
bakałarz	— 152
magister studiów	— 110
kaznodzieja niedzielny	— 100
metafizyk	— 86
przeor	— 72
fizyk	— 64
logik	— 64
prokurator	— 60
promotor	— 50
zastępca przeora	— 30
magister nowicjatu	— 30
zakrystian	— 30
organista	— 30
kantor chóru konwenckiego	— 196 złp ⁷⁴

W księdze brak jest danych o wysokości prowizji dla kaznodziei świętecznego, syndyka, aptekarza, prowadzącego Bractwo Różańcowe, kaznodziei w Rynku (kościół Mariacki) oraz spowiednika. W księdze spotykamy zawsze zapis prowizji dla przeora i prokuratora, czyli osób stojących na czele konwentu, oraz dla rektora, bakałarza, magistra, metafizyka, fizyka i logika — osób pełniących funkcje w dominikańskim Studium Generalnym⁷⁵. Wymienieni zakonnicy otrzymywali najwyższe sumy prowizyjne. W klasztorze krakowskim prowizja wypłacana była dwa razy w ciągu roku, najczęściej w lipcu, październiku lub w listopadzie⁷⁶.

Bardzo istotną sprawą w życiu klasztoru krakowskiego był kontakt zakonników z innymi ośrodkami dominikańskimi w Polsce. Wyjeżdżając z klasztoru zakonnik otrzymywał określoną kwotę pieniężną. Najwyższe sumy otrzymywał prokurator na wyjazdy do Lwowa — od 90 do 900 złp. Na wyjazd do Lublina zakonnicy otrzymywali zaś po 28 złp., do Płocka — 34 złp., do Łucka — 30 złp., do Torunia — 32 złp. a do Gdańska 32 złp. Na zanotowanych w księdze 88 przypadków wyjazdów w latach 1764-1783, 58 razy wyjeżdżali ojcowie zakonnicy, a 30 razy bracia. Najczęściej wyjeżdżano do Łucka, Lwowa, Płocka, Lublina, Brześcia, Gdańska, Torunia, Poznania, Przemyśla, Sieradza i Warszawy.

Dominikanie krakowscy wysyłali i utrzymywali na swój koszt zakonników na studiach w Rzymie. Ponieważ problemem tym szczegółowo zajął się R. Świętochowski, ograniczę się tutaj do podania faktów

⁷⁴ Incipit liber quartus consiliorum..., s. 15.

⁷⁵ K. Kantak, *Pogląd na zakony żebrzące w Polsce przedrozbiorowej zwłaszcza na franciszkanów i dominikanów*, „Przegląd Teologiczny” 1928 (9), s. 373.

⁷⁶ Liber expensarum..., Kr. 274.

przekazanych przez księgę rachunkową⁷⁷. W omawianym dwudziestoleciu zarejestrowała ona 13 przypadków odbywania studiów w Rzymie przez zakonników z klasztoru krakowskiego, w tej liczbie 12 ojców i 1 brata. Na utrzymanie jednej osoby w ciągu roku na studiach wydawano ok. 234 złp.

Główną pozycję na utrzymanie kościoła zajmował zakup świec i wosku. Należy przypuszczać, że część z nich przeznaczona była również na oświetlenie klasztoru. W pewnych okresach kupowano również obrazki na kolędę, złożono kielichy mszalne i odnawiano ołtarze. W latach 1766-1788 w kościele Św. Trójcy prowadzono budowę organów. Budowano również ołtarze w kaplicy Różańcowej⁷⁸. Na uroczystości odbywające się w czasie odpustów i w okresie różnych świąt dominikanie angażowali do gry kapełę.

POZOSTAŁE ROZCHODY

Dominikanie ze swych posiadłości zobowiązani byli płacić dziesięcinę i pogłówne, a także czopowe i subsidium charitativum⁷⁹. Za sprowadzane towary płacono cło komorze polskiej, krakowskiej i od 1779 r. cesarskiej. Regularnie płacono również coroczną należność w wysokości 200 złp. dla Kolegium Jurydycznego⁸⁰. Uciążliwym obowiązkiem, z którego musieli wywiązywać się dominikanie krakowscy, było płacenie kontrybucji dla wojska stacjonującego w pobliżu Krakowa. Nasilenie tych wydatków uwidacznia się w latach 1769-1772, kiedy to wysokość rocznej kontrybucji wynosiła ok. 500 złp. Dla porównania dodam, że cech złotniczy w Krakowie w latach 1770-1772 na ten cel zapłacił 384 złp⁸¹. Obok sum pieniężnych należność ta spłacana była również w naturaliach⁸².

Szczególnie w latach 1764-1769 i 1773-1776 klasztor przekazywał pewne sumy pieniężne różnym osobom. W księdze zanotowano 18 takich przypadków. Zapewne były to zwroty pożyczek zaciągniętych przez klasztor.

Sporadycznie występują w źródle wydatki na zakup tkanin, a tylko

⁷⁷ R. Świętochowski, *Polonia apud extraneos 1520-1700*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972*, t. II, Warszawa 1975.

⁷⁸ Akta i notatki dotyczące kościoła św. Trójcy w Krakowie, Kr. 389.

⁷⁹ Litak, jw., s. 307.

⁸⁰ Kwity Kolegium Jurydycznego tj. prokuratorzy Akademii Krakowskiej dla dominikanów krakowskich z opłacanego czynszu w kwocie 200 złp w latach 1623-1797, Kr. 670.

⁸¹ L. Lepsi, *Cech złotniczy w Krakowie*, „Rocznik Krakowski” 1898 (1), s. 202.

⁸² Ciężary wojskowe — skargi na gwałty i szkody uczynione przez żołnierzy w wsiach dominikanów krakowskich oraz kontrybucja szwedzka, Kr. 681.

1,2% ogółu rozchodów klasztoru przeznaczonych było na kupno książek i papieru oraz na opłacenie poczty.

Kończąc, należy przyjąć, że w omawianym okresie na każdego zakonnika przebywającego w klasztorze krakowskim przypadało corocznie po ok. 730 złp⁸³. Za tę sumę można było wówczas kupić 10 wołów lub też przez cały rok opłacać pracę murarza⁸⁴.

*

Reasumując pragnę stwierdzić, że podstawy swej gospodarki uzyskał klasztor dominikanów krakowskich na przełomie XVI i XVII w. z darowizn i z zakupów folwarków. Ukształtowany wówczas zasięg posiadłości ziemskich klasztor posiadał również kilkadziesiąt czynszów wyderkaufowych zabezpieczonych na dobrach ziemskich i na kamienicach miejskich. Uzupełnieniem uposażenia były dwie kamienice w Krakowie.

Finansową podstawą, na której opierała się egzystencja klasztoru były dochody pochodzące z dóbr ziemskich. Inne dochody stanowiły jedynie znikomy procent. W rozchodach natomiast dominowały wydatki na żywność i na utrzymanie gospodarstwa klasztornego. Pozostałe wydatki dyktowane były w większości przypadków potrzebami chwili.

Wydarzenia polityczne 2. poł. XVIII w., a w szczególności I rozbiór Polski, jak wykazują dane źródłowe, nie znalazły reperkusji w funkcjonowaniu gospodarki klasztoru dominikańskiego. Dopiero w 1784 r. rząd austriacki skonfiskował dobra ziemskie klasztoru.

LE REGIME ECONOMIQUE DES DOMINICAINS DE CRACOVIE D'APRES LE LIVRE DE COMPTES DES ANNEES 1764-1783.

Résumé

L'article étudie l'économie de la maison des dominicains cracoviens dans les années 1764-1783.

En 1764, les biens fonciers de cette maison ont été confisqués par les autorités autrichiennes: la période qui intéresse notre étude est donc la dernière étape de l'administration de ces biens par les dominicains.

L'article met à profit les sources jusqu'alors non utilisées dans les recherches historiques, cependant c'est le livre de comptes de la maison cracovienne, avec ses recettes et ses dépenses, qui demeure la base de notre recherche.

Au cours de la période délimitée ci-dessus, les dominicains cracoviens possédaient quatorze métairies. Neuf d'entre celles-ci c'étaient des donations reçues dans

⁸³ K ł o c z o w s k i, jw., s. 608.

⁸⁴ T o m a s z e w s k i, jw., s. 37, 161.

les années 1588-1625, les cinq autres ont été achetées entre 1616 et 1628 avec l'intention d'élargir les possessions foncières du couvent et de créer un grand ensemble économique. Le couvent possédait en outre deux immeubles à Cracovie et percevait un pourcentage des terrains hypothéqués.

L'analyse des sources autorise à affirmer que dans les années 1764-1783 les revenus principaux du couvent venaient des biens fonciers (57,3%) et des pourcentages des legs (22,1%). La vente des produits de culture et du cheptel assurait 3,4% de revenus. Il est intéressant de spécifier que le tronc de l'église n'apportait que 7,9% de revenus, les 9,3% restant venant de sources diverses.

Cette révision des revenus permet de constater une évolution sensible en ce qui concerne l'entretien du couvent; celui-ci vivait encore au XVe siècle presque entièrement des quêtes, fondations et intentions de messe.

Du côté des dépenses, viennent en premier lieu des frais de cuisine (57,6%); l'exploitation de la ferme emportait 22,4%, les 10,1% assuraient l'entretien de l'église et les frais individuels des religieux. Le reste, 9,9% était destiné aux menues dépenses.

Il convient de remarquer que le couvent prévoyait seulement 1,0% de dépenses pour l'achat des livres et du papier et 1,1% pour des études de ses membres à l'étranger. Par conséquent, 80% de dépenses couvraient les frais du fonctionnement de cuisine et de la ferme, d'autres dépenses résultaient des besoins de l'heure.